

religijności i moralności, jak szybko zachodzą procesy sekularyzacyjne, w jakim kierunku i jakie obszary obejmują te przemiany. Studium Janusza Mariańskiego wpisuje się w całość kształtu jego zainteresowań, które zostały przedstawione we wcześniejszych publikacjach (*Kondycja moralna młodych Polaków*, Kraków 1991; *Cele i dążenia życiowe młodzieży polskiej w latach 1989–1990*, Lublin 1992; *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością*, Lublin 1995; *Postawy moralne młodzieży szkolnej w warunkach zmiany społecznej*, Warszawa 2006). Na podstawie badań współczesnej młodzieży i konfrontacji uzyskanych wyników z wynikami wcześniejszych analiz autor stara się odtworzyć świadomość moralną młodzieży, w jej statyce i dynamice, w warunkach zróżnicowanej i zmiennej rzeczywistości społeczno-kulturowej. Podjęta analiza wskazuje, że na przestrzeni 15 lat nastąpiły negatywne zmiany w najbardziej reprezentatywnych zakresach: wskaźnik wierzących, regularnie praktykujących oraz wskaźnik przynależności do ruchów i wspólnot religijnych. Wielką zaletą recenzowanej publikacji jest podjęte zagadnienie relacji moralności względem religii oraz teoretyczne wprowadzenie, które ukazuje zakres podejmowanego problemu i pozwala czytelnikowi dostrzec jego powagę. Publikacja Janusza Mariańskiego ukazuje dokonujące się procesy społeczne w zakresie moralności, a jednocześnie określa konkretne płaszczyzny, na które powinny oddziaływać instytucje oraz osoby odpowiedzialne za wychowanie dzieci i młodzieży.

Mariusz Konieczny
Instytut Leksykografii KUL

Thierry de Montbrial, *Działanie i system świata*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG 2011, ss. 518.

Opublikowanie książki Thierry'ego de Montbriala w Polsce jest niewątpliwie wydarzeniem. Autor jest cenionym francuskim znawcą polityki międzynarodowej, łączącym w swoich rozważaniach i działaniach aspekty teoretyczne i praktyczne. Napisał ponad 80 artykułów naukowych z zakresu ekonomii i stosunków międzynarodowych oraz kilkanaście książek (w tym 16 autorskich) – niektóre z nich były tłumaczone na kilka języków. Poza teoretyczną refleksją o współczesnych problemach międzynarodowych, de Montbrial doprowadził do powołania instytucji zajmujących się analizą polityki międzynarodowej. W 1973 r. był twórcą komórki planowania politycznego we francuskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, pełniąc funkcję jej dyrektora od 1973 do 1979 r. W roku 1979 był pomysłodawcą prestiżowego Francuskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych (IFRI),

którego jest dyrektorem generalnym do dzisiaj. W sposobie prowadzenia analizy i zajęć dydaktycznych Thierry de Montbrial łączy ekonomię ze stosunkami międzynarodowymi. Od 1974 r. jest profesorem ekonomii w Ecole Polytechnique, a od 1995 r. – kierownikiem Katedry Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych w Conservatoire National des Arts et Métiers.

Zróżnicowane zainteresowania badawcze Thierry’ego de Montbriala wpływają na obranie przez autora podejścia interdyscyplinarnego w analizie polityki międzynarodowej, co nie jest obecnie zabiegiem zbyt częstym w dociekaniach naukowych, w szczególności w Polsce. Jest to duża zaleta recenzowanej pozycji, gdyż autor nie dąży do zachowania swoistej czystości naukowej poprzez zasklepienie się w ramach jednej tylko, wąskiej dyscypliny naukowej. Rozwijając prakseologię międzynarodową, wykorzystuje, jak podkreśla, metody wielu nauk, tj. ekonomii, nauk politycznych, nauki o stosunkach międzynarodowych, historii, psychologii i socjologii. Nie ulega wątpliwości, że dzięki takiemu interdyscyplinarnemu podejściu można głębiej i wszechstronnie wyjaśnić istotę zjawisk zachodzących na arenie międzynarodowej z uwagi na ich skomplikowaną i wieloaspektową naturę.

Współcześnie procesy rozwojowe, zachodzące w skali międzynarodowej, nie mają wyłącznie charakteru politycznego bądź ekonomicznego, toteż zakwestionowanie tradycyjnego podziału na *high* i *low politics* (wysoka i niska polityka) powinno skutkować przełamaniem wąskiego do nich podejścia – tylko przez pryzmat jednej dyscypliny naukowej. Toteż Thierry de Montbrial proponuje multidyscyplinarne podejście, co wynika między innymi z jego doświadczeń akademickich, gdyż, jak podkreśla: „podczas mojej kariery zawsze frustrowało mnie, często dochodzące do skrajności, zamknięcie poszczególnych dziedzin uniwersyteckich” (s. XXXIII). Postulat otwartości naukowej służy dialogowi pomiędzy różnymi dyscyplinami naukowymi i sprzyja ich integracji, czego wyrazem jest recenzowana pozycja Thierry’ego de Montbriala, gdyż autor nie ogranicza się do jednej tradycji czy podejścia i wyraźnie opowiada się przeciwko tendencji ku fragmentaryzacji współczesnej nauki.

Praca Thierry’ego de Montbriala ma charakter nowatorski, gdyż autor dąży do stworzenia podstaw prakseologii międzynarodowej, czyli, jak wyjaśnia: „nauki o działaniu, rozumianej jako indywidualne niekiedy, lecz najczęściej zbiorowe, próby sformułowania i wcielenia w życie projektów mających na celu zmianę części świata” (s. XXIX). W specjalnym wstępie do polskiego wydania, jak też w przypisie pierwszym, autor wyraźnie podkreśla polskie, obok francuskich, korzenie prakseologii. Po raz pierwszy, bo już w 1890 r., pojęcia „prakseologia” użył francuski filozof i socjolog Alfred Espinas. Niestety, we wspomnianym przypisie pomyłono imię Espinasa – zamiast Alfred pojawia się imię Albert i stwierdzono, że po raz pierwszy pojęcie to zostało użyte w 1897 r., odwołując się do opublikowanej w tymże roku książki Espinasa pt. *Les Origines de la technologie* (taki sam tytuł nosił artykuł opublikowany w 1890 r. w czasopiśmie „Revue Philosophique”). Pomimo tej drobnej nieścisłości autor słusznie podkreśla wkład przede wszystkim polskiego filozofa Tadeusza Kotarbińskiego w rozwój i sformalizowanie dyscypliny zwanej prakseo-

logią, dzięki jego *Traktatowi o dobrej robocie* z 1955 r., zaś we wstępie do polskiego wydania również wkład Eugeniusza Śluckiego w stworzenie prakseologii ekonomii. Docenia on również pionierski charakter prac polskiego filozofa Bogusława Trentowskiego (*Traktat o cybernetyce*, 1848 r.) oraz wkład sławnych polskich matematyków, przedstawicieli szkoły lwowskiej, tj. Stefana Banacha oraz Stanisława Marcina Ulama, który, między innymi, brał udział również w tworzeniu amerykańskiej bomby wodorowej.

Thierry de Montbrial podkreśla także udział polskich naukowców w rozwoju prakseologii po II wojnie światowej. Stało się to dzięki pracom prowadzonym od 1958 r. w ramach Polskiej Akademii Nauk oraz współcześnie w wyniku artykułów, które ukazały się na łamach periodyku naukowego „Praxiology: The International Annual of Practical Philosophy and Methodology”, wydawanego przez polskie Towarzystwo Nauki Prakseologii. W sumie polscy naukowcy odegrali istotną rolę w położeniu podwalin i rozwoju prakseologii jako nauki o zorganizowanym działaniu ludzkim obok wspomnianych przez de Montbriala Ludwiga von Misesa w zakresie ekonomii i Raymonda Arona w odniesieniu do stosunków międzynarodowych. Ten polski wkład do prakseologii, doceniany na całym świecie, jest kolejnym argumentem do zapoznania się z pozycją Thierry’ego de Montbriala, który próbuje odnieść tę naukę do analizy stosunków międzynarodowych.

Jedną z podstawowych koncepcji w podejściu teoretycznym de Montbriala jest pojęcie jednostki aktywnej. Rozumie przez nią „grupę ludzi, a priori dowolnych rozmiarów, która posiada ‘Kulturę’ i ‘Organizację’ i dla której jej członkowie są zasobami pierwotnymi” (s. XIX). Zarówno „Kultura” i „Organizacja”, jak też kilka innych pojęć, są pisane dużymi literami, gdyż autor chce przez to uniknąć jakichkolwiek dwuznaczności, nadając im własny sens. Nie jest to zabieg do końca akceptowalny, biorąc pod uwagę zróżnicowania definicyjne, w szczególności pojęcia kultury. W zasadzie każdy badacz mógłby postępować w podobny sposób, sugerując niejako, że jego sposób rozumienia poszczególnych pojęć jest jedynie uprawnoczniony, bo to wynika z używania wielkich liter. Według de Montbriala na kulturę składają się: praktyki, wierzenia i odniesienia, natomiast na organizację – zasoby ludzkie i materialne, dzięki którym można formułować i realizować cele grupy.

Istotnym elementem określającym jednostkę aktywną jest jej tożsamość, która jest rozpatrywana przez autora w kontekście czynników wewnętrznych i zewnętrznych, wpływających na jej przeobrażenia. Wśród jednostek aktywnych, do których zalicza się różnego rodzaju podmioty, jak: przedsiębiorstwa, stowarzyszenia, związki zawodowe, Kościół, grupy terrorystyczne itd., Thierry de Montbrial wyróżnia jednostki polityczne, które cechuje dążenie do suwerenności wyrażającej się w braku nadrzędnej władzy nad nimi. Podstawową kategorię jednostek politycznych stanowią przede wszystkim państwa. Dzięki wyróżnieniu jednostek aktywnych, autor definiuje problemy prakseologiczne, kolejne pojęcie kluczowe dla pracy. Problem prakseologiczny pojawia się w sytuacji oddziaływania pomiędzy elementami jednostek aktywnych: problem polityczny, gdy jedną z jednostek aktywnych w interakcji jest dominująca jednostka polityczna; problem międzynarodowy, gdy występują przynajmniej dwie dominujące jednostki polityczne.

Jak podkreśla Thierry de Montbrial, kluczowym elementem prakseologii jest strategia rozumiana jako nauka albo sztuka o „celowym, dobrowolnym i trudnym działaniu ludzkim” (s. 125). Tylko te działania ludzkie, które spełniają wszystkie wymienione powyżej cechy składają się na strategię, co odróżnia je od innych działań indywidualnych lub zbiorowych. W takim ujęciu strategii podkreśla się przede wszystkim świadomy i racjonalny charakter działań zmierzających do osiągnięcia zdefiniowanych wcześniej celów poprzez wykorzystanie zasobów będących w posiadaniu jednostki aktywnej.

Istotne dla zrozumienia koncepcji teoretycznej prakseologii jest zdefiniowanie pojęć: „władza”, „potencjał” i „potęga”. De Montbrial określił „władzę jednostki aktywnej jako jej zdolność do efektywnego wykorzystania zasobów do osiągnięcia określonego celu; potencjał jako zbiór wszystkich potencjalnych celów, uznanych przez przywódcę lub przywódców (kierownictwo) za możliwe do zrealizowania; potęgę jako połączenie potencjału i przejście do czynu” (s. 133). Nie ulega wątpliwości, że szczegółowa charakterystyka strategii jest niewątpliwym wkładem Thierry’ego de Montbriala do analizy aktywności podmiotów na arenie międzynarodowej. Zastosowanie przedstawionych kategorii analitycznych tworzy interesujący model wyjaśniania skomplikowanych procesów międzynarodowych z punktu widzenia działań strategicznych podejmowanych przez jednostki aktywne lub, odchodząc od języka de Montbriala, przez uczestników stosunków międzynarodowych. Służy temu również, załączona do rozdziału IV, poświęconego koncepcji strategii, teoria gier, która zgodnie z opinią autora stała się potężnym narzędziem prakseologii. Dzięki teorii gier można nie tylko wyjaśnić strategię poszczególnych podmiotów, czyli odpowiedzieć na pytanie: jak jest? (wyjaśnienie), ale również określić jaka mogła ona być (ocena) i jaka powinna ona być w przyszłości (prognoza). Prezentacja teorii gier, jak i też sposób myślenia zaprezentowany w kilku innych fragmentach recenzowanej pozycji, świadczy o przywiązaniu autora do matematyki. Jakkolwiek autor zastrzega we wstępie, że ucieka od nadmiernej matematyzacji, co jest prawdą, to jednak w sposób niezwykle logiczny i uporządkowany próbuje poddać analizie problemy międzynarodowe.

Działanie, jak podkreśla sam Thierry de Montbrial, ma na celu zmianę części świata, pośrednio wobec tego wpływa na kształt i funkcjonowanie systemu całego świata. W koncepcji autora działanie i system świata są pojęciami ze sobą połączonymi i kluczowymi, czego wyrazem jest tytuł recenzowanej pozycji. Używanie pojęcia „system świata” wynika z pobudek pragmatycznych, gdyż powszechnie używane pojęcie „system międzynarodowy” jest, zdaniem de Montbriala, bardziej złożone i nieprecyzyjne, co może powodować trudności w jego opisie.

System świata jest w dużej mierze utożsamiony z systemem międzypaństwowym. Dalej autor podkreśla, że posługując się takimi kategoriami, jak jednostka aktywna i problem prakseologiczny, można dokonywać precyzyjnych analiz. Wydaje się, że u podstaw takiego stwierdzenia leży wspomniane już przywiązanie autora do nauk matematycznych. Jakkolwiek racjonalizacja w wyjaśnianiu zjawisk i procesów międzynarodowych jest jak

najbardziej wskazana, po to, aby dysponować określonymi narzędziami badawczymi do opisu rzeczywistości, to należy jednak pamiętać o ograniczeniach takiego podejścia do wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej. Badając stosunki międzynarodowe, należy bowiem uwzględnić kwestie nieprzewidywalności i irracjonalności czy też przypadku, zarówno jeżeli chodzi o podjęcie działania, jak też o jego skutek. Na ogół bardzo trudno jest przewidzieć skutki działań podejmowanych na arenie międzynarodowej z uwagi na chociażby duże zróżnicowanie i liczbę podmiotów, które mogą wchodzić w interakcje. Co więcej, w wielu wypadkach rezultaty działań mogą i często są odwrotne od zamierzonych. Nie prowadzi to oczywiście do zakwestionowania racjonalnej i uporządkowanej koncepcji Thierry'ego de Montbriala. Warto jednak pamiętać o jej ograniczeniach, co jest, generalnie rzecz biorąc, charakterystyczne dla uprawiania nauk humanistycznych, w odróżnieniu od nauk ścisłych.

Nie ulega wątpliwości, że praca Thierry'ego de Montbriala powinna być obowiązkową lekturą dla studentów i badaczy stosunków międzynarodowych. Oprócz przedstawienia ogólnej koncepcji prakseologii poprzez stworzenie modelu wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej, co stanowi pierwszą część pracy, autor stosuje w części drugiej prakseologię do analizy współczesnych problemów międzynarodowych. Dotyka chociażby takich kwestii, jak globalizacja, społeczeństwo obywatelskie, transformacja państwa, suwerenność, wspólnota międzynarodowa i wiele innych. Jakkolwiek nie zawsze uwagi autora mają charakter pogłębiony, niekiedy są nawet dosyć oczywiste, to jednak niekwestionowaną wartością jest badanie rzeczywistości międzynarodowej przy wykorzystaniu ekonomii i nauki o stosunkach międzynarodowych. Korzystanie z dorobku tych dwóch dyscyplin naukowych, czyli perspektywy ekonomicznej i politologicznej, jest jak najbardziej trafne, biorąc pod uwagę złożony charakter współczesnych stosunków międzynarodowych, w ramach których trudno jest oddzielić procesy polityczne od ekonomicznych. Polityka międzynarodowa obecnie nie jest jedynie obszarem działań podejmowanych przez dyplomatów, ale również, czy nawet przede wszystkim, ekonomistów i przedsiębiorców.

Trudno byłoby uznać, że wkładem Thierry'ego de Montbriala jest zarysowanie nowej perspektywy teoretycznej w nauce o stosunkach międzynarodowych. Wydaje się, że autor nie stawia sobie tak ambitnego celu. Prezentuje natomiast model badawczy, który może być użyteczny w analizie problemów międzynarodowych, odnosząc się krytycznie i polemicznie do uznanych teorii stosunków międzynarodowych i korzystając równocześnie z dorobku teorii ekonomicznych. Autor stawia tezę o bliskości ekonomii i stosunków międzynarodowych, wspominając chociażby o możliwości opisania teorii równowagi sił (*balance of power*) lub teorii odstraszenia za pomocą równań matematycznych. Jakkolwiek niemożliwe byłoby zakwestionowanie metod ilościowych w badaniach stosunków międzynarodowych, to należy jednak pamiętać, że mogą być one użyteczne w sytuacji zastosowania również metod jakościowych. Niezwykle istotna jest bowiem interpretacja zjawisk międzynarodowych, między innymi poprzez analizę motywów działań, czyli zrozumienie

znaczeń, jakie są im nadawane przez uczestników. Wszakże rzeczywistość międzynarodowa jest konstruktem społecznym powstającym w toku działań podejmowanych przez podmioty interakcji.

Pomimo dużej wartości merytorycznej pracy, można mieć zastrzeżenia do jej konstrukcji. Czytelnik może mieć niestety wrażenie, że recenzowana książka składa się z „posklejanych” ze sobą części i wobec tego burzy się niekiedy logika prowadzonej analizy. Jest to zapewne wynikiem zabiegu, o którym autor pisze we wstępie. Otóż przyznaje on, że przygotowując niektóre rozdziały wykorzystał wcześniejsze swoje publikacje, co słusznie nazywa niedoskonałością. Pomimo tych zastrzeżeń, biorąc pod uwagę wspomniane powyżej walory książki, powinna ona znaleźć swoje miejsce w bibliotece podstawowych pozycji z zakresu stosunków międzynarodowych.

Andrzej Podraza
Katedra Stosunków Międzynarodowych
Instytut Politologii KUL

Leon D y c z e w s k i [OFMConv], *Kultura w całościowym planie rozwoju*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2011, ss. 264.

Pod koniec 2011 roku ukazała się interesująca książka, która nosi tytuł: *Kultura w całościowym planie rozwoju*. Jest ona owocem głębokich przemyśleń na temat kultury, podejmowanych w kontekście zjawisk i procesów występujących w ponowoczesnym społeczeństwie. Aby uświadomić sobie charakter dzieła, wystarczy odczytać początkowe słowa *Wstępu*, wedle których kultura i związana z nią tożsamość kulturowa narodu kreślą granice wcale nie mniej wyraźne aniżeli traktaty polityczne. Jednakże granice wyznaczane przez kulturę są mniej kosztowne niż granice polityczne, gdyż nie potrzeba „murów, zasieków, strażnic, żołnierzy, celników, wszak wiadomo, gdzie kończy się jedna kultura, a rozpoczyna druga” (s. 5). Problem należy do spraw istotnych, albowiem „kultura – jak można przeczytać na rewersie okładki – jest ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego, że to ona go warunkuje, ona decyduje o tym, czy rozwój przebiega harmonijnie i czy jest stabilny”. Autorem książki jest ks. prof. dr hab. Leon Dyczewski OFMConv, kierownik Katedry Socjologii Kultury w Instytucie Socjologii KUL, wybitny znawca poruszanej problematyki. Niejako pośrednio lansuje on tezę, iż dla realizacji autentycznego, dynamicznego rozwoju niezbędne jest inwestowanie w kapitał ludzki i społeczny, przyznanie kulturze odpowiedniego, niemal priorytetowego miejsca w całościowym planie rozwoju danej społeczności.